

Bouwsteen 2: DE MEEST LOGISCHE MEETLAT

Wij mensen willen ons ontwikkelen. Dat is een van onze diepe drijfveren. We jagen vernieuwing en verbetering na. We streven altijd weer naar meer kwaliteit, nieuwe creativiteit, meer comfort en verdieping. Mensen zijn inventief. Mensen ontwikkelen nieuwe denkbeelden die vaak wringen met wat we al hebben bereikt. Dat zet ons aan tot verandering.

Ontwikkeling hoort bij het leven. Stilstand is achteruitgang. Ontwikkeling is: leren. Uitdagingen overwinnen. Ouder en wijzer worden. We willen verder komen, en zijn nieuwsgierig naar wat we in huis hebben – als mens en als mensheid. En we willen dat onze kinderen het beter krijgen dan wij.

Maar kan dat nog wel?

Wat in de ene periode heel goed werkt, ons veel brengt, moeten we een eeuw later weer los zien te laten. Kijk bijvoorbeeld naar de enorme welvaart die aardolie ons heeft gebracht. Deze goedkope energiebron heeft de levensomstandigheden van heel veel mensen verbeterd; zoveel vooruitgang en rijkdom gebracht, dat hele bevolkingsgroepen en landen uit hun bittere armoede zijn getild. Maar dat is geschiedenis. Nu moeten we weer snel afscheid zien te nemen van die olie, omdat de nadelen nu zoveel groter zijn geworden dan de voordelen.

En dat is maar een voorbeeld. Veel van wat goed heeft gewerkt, werkt nu niet meer. Na twee eeuwen van adembenemende ontwikkeling in onze levensomstandigheden (waarbij genoeg landen nog een eeuw op ons achterliggen), staan we voor een nieuwe uitdaging. Hoe gaan we zorgen voor *blijvende* ruimte voor ontwikkeling, voor ons en onze kinderen, nu de groei van onze economie de samenleving en de natuur steeds verder uitput en niet meer versterkt?

Laat duidelijk zijn: het is belangrijk voor iedereen dat het góed gaat met die economie. Met hoe wij kunnen werken en samenwerken.

Als je dat niet al vindt, dan wordt het je op het nieuws en in de krant wel ingepeperd; overal struikel je over het woord economie. Maar wanneer gaat het 'goed' met de economie? En wanneer slecht?

Wij zouden zeggen: een goede economie is *veerkrachtig en dynamisch*.

Met *veerkrachtig* bedoelen we: dat de economie tegen een stootje kan, bij onverwachte tegenslag zoals een pandemie of andere onrust op het wereldtoneel. En dat onze economie soepel van koers kan veranderen, bijvoorbeeld als er nieuwe technologie opkomt, of de economische macht verschuift van het ene werelddeel naar het andere. Veerkracht in de economie zorgt ervoor dat we niet teveel last hebben van tegenslag en verandering.

En met *dynamisch* bedoelen we: dat iedereen veel ruimte heeft om de eigen levensomstandigheden te verbeteren en te veranderen. Dat we als samenleving snel en gemakkelijk profiteren van nieuwe ontwikkelingen. Dat we nieuwe kennis ontwikkelen en concreet weten te gebruiken. Dat er voldoende geld in omloop is om voluit te ondernemen en handel te drijven; om boodschappen te doen en te wonen. En om naar draagkracht belasting te betalen, zodat de overheid kan blijven investeren in wegen en dijken, veiligheid, gezondheidszorg en onderwijs.

Een land laten draaien op advocaten, accountants en adviseurs?

Mijn vrienden verklaarden me aanvankelijk voor gek dat ik in het familiebedrijf ging, in de provincie en ook nog in de zware industrie. Zij gingen allemaal bij een bank werken, dat had toen veel meer aanzien. Maar nu houden ze hun mond wel op verjaardagen, haha. [...] Wij zijn allemaal actief in de maakindustrie, die bedrijven zijn verschrikkelijk belangrijk voor de arbeidsmarkt omdat alle lagen van de bevolking actief zijn. Een land laten draaien op alleen maar advocaten, accountants en adviseurs? Vergeet het maar.

Scan om Pieter-Bas Broshuis te lezen: [QR-code](#)

Maar kijken politici en economen wel naar dit soort veerkracht en dynamiek, als ze kijken hoe het met onze economie gaat? Of als ze zichzelf een rapportcijfer geven? Het antwoord is hard maar duidelijk: nee. De meeste politici en economen doen dat niet; en journalisten ook niet. Ze kijken niet naar veerkracht en dynamiek. Ze kijken

niet naar het spel. Vóór alles kijken ze naar de knikkers: naar economische groei. Naar groei van de hoeveelheid geld die rondgaat, het 'nationaal inkomen'.

Dat nationaal inkomen is de optelsom van wat wij met elkaar verdienen. Of dat nou gebeurt via loon, winst, rente, huur of pacht: alles telt. Van een bakker die een brood verkoopt tot een pandjesbaas die belastingvrije huurinkomsten opstrijkt. Het idee is dat het beter gaat als er méér geld rondgaat – als het nationaal inkomen stijgt.

Voor economen en politici is het eigenlijk heel simpel. Als ons nationaal inkomen maar groeit, dan gaat het goed (ook al raken we overwerkt). En als ons nationaal inkomen krimpt, dan gaat het slecht (ook al maken we minder op). Versimpeld zwart/wit-denken, zonder breed te kijken. Zonder te zien dat de werkelijkheid zich echt niet in één optelsom van appels en peren laat vangen.

Zegt een nieuwslezer dat, gelukkig zeg, de economie het afgelopen jaar met twee procent is gegroeid? Dan gaat het goed met ons nationaal inkomen, en dus met ons. Los van wat dat inkomen ons brengt, wat we ermee doen, hoe we het onderling verdelen, en hoe we het bij elkaar verdienen. En als het nationaal inkomen twee kwartalen achter elkaar níet groeit, dan noemen we dat een recessie. Dan hebben we een probleem. Uit de mond van die nieuwslezer klinkt dat misschien best logisch – maar dat ons succes zou draaien om het nationaal inkomen (of het vergelijkbare 'bbp'), dat is misschien wel het grootste fabeltje van de afgelopen veertig jaar.

Nationaal inkomen, ook wel: bruto binnenlands product (bbp)

'Het lijkt wel of we hier te maken hebben met een inlichtingendienst, maar deze ambtenaren zijn geen geheim agenten: het zijn statistici,' schrijft econoom Rutger Hoekstra in zijn boek *Replacing GDP by 2030*. Die ambtenaren berekenen het bruto binnenlands product (bbp) van de economie. Dit cijfer geeft de omvang van de economie weer, ook wel nationaal inkomen, en laat zien of die is gegroeid of gekrompen. Elk kwartaal wordt de procedure herhaald. Het bbp is met afstand het invloedrijkste cijfer ter wereld. Een kleine verandering kan aandelenbeurzen in een vrije val doen geraken, journalisten in vervoering brengen en regeringen omverwerpen.

Willen we groeien of bloeien?

In al die jaren dat we het nationaal inkomen vol vuur zijn gaan najagen, sinds 1970, is dat in Nederland verdubbeld. Maar veel mensen delen daar niet in mee: een kwart van onze bevolking heeft te weinig geld.¹ En het leven van de bevolking is er zeker niet twee keer beter op geworden.² Diepgaand onderzoek naar de wereldwijde economische groei vanaf 1960 liet zelfs zien (hou je vast): *economische groei leidt bijna niet meer tot een beter leven*. Maar 6 van de 69 hokjes uit de gebruikte welzijnschecklist konden worden aangevinkt, zorgden voor een duidelijke verbetering van leven. De toename van het aantal telefoons was daar een van... De onderzoeker, een econoom van de Wereldbank, was zelf stomverbaasd over de resultaten.³

Natuurlijk, groei kan belangrijk zijn. Wie zou er in het armlastige Nederland van tweehonderd jaar geleden willen wonen? Samenlevingen ontwikkelen zich; gelukkig maar. Maar dat wil niet zeggen dat *meer* ook altijd *beter* is. Iemand die honderd kilo weegt is er niet beter aan toe als dat tweehonderd kilo wordt. Dat we ons altijd ontwikkelen wil niet zeggen dat we altijd moeten groeien. Even bijkomen kan bijvoorbeeld beter zijn dan maar blijven racen. Kijk naar een kastanjeboom: die groeit eerst snel omhoog, en later komen er nog steeds takken bij, en elk seizoen nieuwe blaadjes. Maar vanaf een bepaald moment wordt de boom niet meer hoger. Dat is niet erg. In de natuur verandert de manier waaróp iets zich ontwikkelt terwijl het zich ontwikkelt. Kwaliteit wordt belangrijker dan snelheid, en bloeien is vaak mooier dan groeien.

¹ Zie: 'De economie groeit, maar niet iedereen merkt dat: zo kunnen we dat oplossen', 17 april 2021.

² Zie: Bui Van, H. e.a., *Economische groei en verdienstelijking, 1969-2016*, CBS, 2017 En: D'Alis, G. e.a., *Ontgroei. Een vocabulaire voor 'degrowth' in een nieuw tijdperk*, Utrecht 2016 (p. 29).

³ Zie: Easterly, W., *Life during Growth: International Evidence on Quality of Life and Per Capita Income*, World Bank Group, 1999. En: Easterly, W., 'The Middle Class Consensus and Economic Development', World Bank Group, mei 2000.

De ontwikkeling van mens en natuur, van de samenleving als geheel, dát zou de prestatie moeten zijn waar we onze economie op afrekenen. De economie is er voor ons, toch? Daarom moet die economie niet persé groeien, maar vooral veerkrachtig en dynamisch zijn. Zodat de samenleving kan bloeien. Zodat de draagkracht van de samenleving – *de drietrapsraket van onze sociale, ecologische en financiële draagkracht* – niet wordt afgebroken. Maar zich herstelt en ontwikkelt. Dán bouwen we iets dat blijvende waarde heeft. Schrijven we geschiedenis.

En andersom: wat zegt de groei van het geld dat we met elkaar verdienen, het nationaal inkomen, nu helemaal over wat we bereiken? Over hoe de samenleving zich ontwikkelt? Door alleen maar te kijken naar de groei van de hoeveelheid geld die rondgaat, brengen we onze ontwikkeling bar slecht in beeld. Het nationaal inkomen kijkt niet of de economie dienstbaar is aan de samenleving. Of mensen er echt op vooruit gaan. We meten of de economie groter wordt, niet of de samenleving sterker wordt.

Neem weer even Monopoly. Hoe leuk is een samenleving waar al het geld in handen komt van één hotelmagnaat? Toch zou die Monopoly-samenleving volgens het nationaal inkomen supergezond zijn. Want tijdens het potje blijft de hoeveelheid geld die in omloop is alsmaar groeien. Als een speler langs Start gaat, of geld verdient via een Kanskaart, of een lening afsluit bij de bank. En dát is precies wat het nationaal inkomen meet: de groeiende geldberg. Hoe meer er wordt verdiend en bij elkaar in rekening gebracht, hoe beter. Leuk en aardig – maar de meeste spelers staan er uiteindelijk helemaal niet zo goed voor. De meeste spelers trekken aan het kortste eind.

Toch zijn veel politici en economen fan van het nationaal inkomen. Van grote inkomensverschillen tot een veranderend klimaat: als we nog meer gaan verdienen komen we de problemen wel weer te boven! Dit groeidenken is dé hardnekkige reflex van de overheid geworden. Niet alleen in Nederland.

Dat is niet zo snugger. *Het nationaal inkomen scheert alle poen over één kam. Het maakt niet uit waar het geld aan wordt verdiend.* Blijft Brazilië verder gaan met het kappen van het Amazonewoud? Dan groeit het nationaal inkomen van Brazilië. Het gaat goed! De verkoop van het hout en de banen leveren harde pegels op die worden

meegenomen in één grote optelsom. Waar dat hout vandaan komt, de vernietiging van het regenwoud: het nationaal inkomen kijkt er niet naar.

Het nationaal inkomen is, zacht uitgedrukt, geen handig meetinstrument. En dat we het niet alleen als een meetlat, maar ook als ons ultieme doel zijn gaan zien – dat is niets minder dan een kamikaze-actie.

Groei als collectieve zelfmoord

Groei was ooit de oplossing, maar is nu het probleem. Daar zijn twee redenen voor. De ene is dat groei onvermijdelijk een toename van productie en consumptie inhoudt, met als gevolg een toename van alles wat onze leefomgeving doodt. Pleiten voor groei is pleiten voor collectieve zelfmoord. Een tweede is dat groei, ooit de motor van sociale vooruitgang, nu vooral de bestaande ongelijkheid verder versterkt.

Groei spreekt ons aan omdat het organische, zelfs ecologische associaties oproept. Ik zie op dit eigenste ogenblik mijn tomatenplantjes groeien op de vensterbank. Ze doen het goed, maar zullen niet blijven groeien. Ons lichaam is zo geprogrammeerd dat het na een ontwikkelingsperiode overgaat naar een duurzame stabiliteit – als dat fout loopt, als ons lijf blijft uitdijen, worden we zwaarlijvig.

Scan om Paul Verhaeghe te lezen: [QR-code](#)

Gelukkig ligt oneindige economische groei niet vast als een natuurwet. Het najagen van groei is een spelregel die ook maar door mensen is bedacht – niet eens zo lang geleden. In die tijd, in die situatie was er behoefte aan de spelregel. We moesten de armoede van ons afwerpen. Maar de spelregel is nooit verbeterd; ondanks kritiek vanaf dag één.

Het nationaal inkomen is een kapotte rekenmachine

De eerste kritiek op het nationaal inkomen als meetinstrument kwam al van Simon Kuznets zelf, de Amerikaanse econoom die wordt gezien als de uitvinder van die meetlat. In 1927 ging hij als jonge hond aan de slag bij het *National Bureau of Economic Research*. Daar ontwikkelde hij in de jaren dertig een precieze methode om het nationaal inkomen te meten, als maatstaf voor de omvang van de

economie.⁴ Het denken in termen van 'nationaal inkomen' was al in de 17^e en 18^e eeuw ontstaan, toen landen probeerden in te schatten hoeveel geld ze konden gaan uitgeven aan hun oorlogen. Nu probeerde de VS op te krabbelen uit de Grote Depressie en snakte de overheid naar harde cijfers om het herstel in beeld te krijgen.⁵ Heel begrijpelijk.

Opvallend genoeg waarschuwde Kuznets al snel voor de gevaren van zijn eigen uitvinding. Ja, vond Kuznets, het nationaal inkomen zegt iets over hoe het gaat met de economie. Over hoeveel economische activiteit er is. Maar daarmee zegt het niet veel over hoe het gaat met de samenleving. Daarvoor zou je veel meer dingen moeten meten, vond hij.⁶

Het woord economie betekent 'huishoudkunde'. Maar ons nationale huishouden wordt nogal anders gerund dan ons huishouden thuis. Thuis is er het verschil tussen kosten en baten. Als je koelkast stuk gaat is dat slecht nieuws: een nieuwe koelkast gaat ten koste van je inkomen. Maar het nationaal inkomen werkt anders. Hoe meer kapotte koelkasten, hoe vaker we nieuwe nodig hebben, hoe beter. Het nationaal inkomen telt kosten en baten bij elkaar op! Als een rekenmachine die alleen nog maar kan optellen, omdat de minknop stuk is gegaan. Het nationaal inkomen telt kosten die we maar beter kunnen vermijden gewoon mee als goed nieuws. En net zo vervelend: het nationaal inkomen telt een heleboel nuttige dingen juist niet mee. Zoals de tijd die wordt besteed aan opvoeden, vrijwilligerswerk of mantelzorg. Die tijd levert winst op voor de samenleving, maar wordt niet meegeteld – simpelweg omdat er geen geld aan te pas komt. Ook de inzet van een ondernemer die werkt aan een innovatie zonder een cent aan inkomen, telt bijvoorbeeld niet mee.

Als ouders voor hun kinderen zorgen staat de economie stil. Als zij hen voorlezen gebeurt er 'niets'. Maar als ze hen naar een kinderdagverblijf brengen, of als die

⁴ Zie: Fogel, R.W., 'How Simon Kuznets codified modern economic growth. An excerpt from Robert Fogel's book on the great economist', in: *Chicago Booth Review*, 5 maart 2014.

⁵ Zie: 'How GDP became the figure everyone wanted to watch', Day, P., op: *BBC News*, 16-04-2014.

⁶ Zie: Fogel, R.W., 'Simon S. Kuznets. April 30, 1901 - July 9, 1985', in: *Biographical Memoirs* (deel 79), Washington, 2001 (p. 203-204).

kinderen tv-reclame zitten te kijken, *dán* stijgt het nationaal inkomen. Dan gaat er meer geld rond in de samenleving (en stijgen de belastinginkomsten).

Als gebouwen worden vernietigd in een oorlog zien we dat niet terug in het nationaal inkomen – maar de wederopbouw zien we daar wel in terug. Ook het leegvissen van de Noordzee laat ons nationaal inkomen groeien. Net als het vervuilen van grond, en bijvoorbeeld ook toenemende misdaad, want de bestrijding brengt geld in het laatje. Meer echtscheidingen helpen ook: er zijn steeds meer advocaten druk mee, en twee kleine huishoudens hebben meer geld nodig dan één. Opkomende maatschappelijke problemen worden nieuwe groeimarkten. Maatschappelijk verval levert al snel economische groei op. *En het omgekeerde geldt ook: een veilige samenleving op een gezonde planeet kan in de boekhouding van de overheid zomaar ten kóste gaan van de economie. Van het nationaal inkomen.* Dat zouden we niet erg moeten vinden, maar het spel dat we spelen ziet dat als schade.

Durfinvesteerdere zien brood in tieners met psychische klachten

Tieners met lichte psychische klachten zijn een groeimarkt. De zwaardere jonge patiënt is onrendabel en belandt op een wachtlijst. Durfinvesteerdere zien brood in hulpverlening aan tieners en jongeren met lichte psychische klachten. De markt hiervoor is zo lucratief dat een Franse investeringsmaatschappij, Apax Partners, recent de grootste Nederlandse keten voor jeugd-ggz Mentaal Beter heeft gekocht.

Scan om het NRC Handelsblad te lezen: [QR-code](#)

Tot zijn eigen verrassing kreeg Simon Kuznets later de Nobelprijs. Bij de uitreiking werd genoemd dat hij kritiek had op theoretische modellen die meer oog voor cijfers hebben dan voor mensen. Maar hij werd vooral geprezen om het theoretisch model waar hij een meetlat van had gemaakt: het nationaal inkomen.⁷ Zijn eigen kanttekeningen werden niet gehoord. Integendeel: het nationaal inkomen werd dé motor achter de groei die nodig was om de Tweede Wereldoorlog te bekostigen, plus de wederopbouw daarna. De oorlog leidde ertoe dat de Verenigde Naties werden opgericht, eind 1945. De VN gaf al snel het startschot voor het wereldwijd gelijktrekken van de boekhoudmethode van het nationaal inkomen. Dit mondde uit

⁷ Zie: Kuznets, S., '[Simon Kuznets - Banquet speech](#)'. En: Ohlin, B., '[Award ceremony speech](#)', op: [NobelPrize.org](#), 23 februari 2021.

in een handboek van 772 pagina's waarin landen precies kunnen zien hoe ze dat inkomen moeten berekenen. Voor EU-landen werd dit zelfs verplicht.

De meetlat hielp bij de wederopbouw, maar heeft ons meer kwaad dan goed gedaan. Politici ging aan de haal met Kuznets' kapotte rekenmachine. Overal ter wereld. Zij konden de show stelen door groei voor elkaar te boksen. Economen konden met één eenvoudig groeicijfer laten zien wat het beleid uithaalde. Het nationaal inkomen was lekker duidelijk. Het werd door wetenschappers vastgesteld, en kon maar twee kanten op: plus of min. Voer voor prima *oneliners*. En zeker zo belangrijk: het nationaal inkomen voorspelde de belastinginkomsten waar de politici het mee moesten doen. Als wij met elkaar meer gaan verdienen kan de overheid meer geld uitgeven. Hierdoor konden niet alleen rechtse maar ook linkse politici het nationaal inkomen gaan zien als een heilig huisje. Economische groei maakt een grotere en gullere overheid mogelijk, die met al dat geld de bijkomende schade aan mens en natuur vast wel weer weet te repareren. Toch?

De schadeposten die buiten het huishoudboekje van het nationaal inkomen vallen, die komen voor rekening van de samenleving. De prijs van burn-outs, de prijs van verdwenen planten- en diersoorten, het opraken van grondstoffen, vervuiling. De groeiverslaving die onze samenleving bij de kladden heeft maakt het lastig om fabrieken te laten opdraaien voor de vervuiling die ze veroorzaken. En misschien maakt die het ook wel lastig om onszélf verantwoordelijk te voelen? Druk als we zijn met het bijbenen van die groei, rennend van een nieuwe auto hier naar een salarisverhoging daar? De schadeposten komen voor rekening van de samenleving. En dus van de toekomst, van onze jongste generatie.

Fabrieken schuiven hun *supply pain* af op de samenleving

Geëxternaliseerde kosten zijn kosten die door producenten worden veroorzaakt maar door de maatschappij als geheel worden gedragen. Bijvoorbeeld, een fabriek laat afvalwater in een rivier stromen, zonder daarvoor te betalen. Vijftig kilometer stroomafwaarts moet de lokale overheid het water reinigen om het als drinkwater te kunnen gebruiken. [...] Het afschuiven van kosten levert bedrijven een hogere winst op, maar de maatschappij betaalt feitelijk die winst. Het onderbetalen van werknemers, wat tot armoede en geassocieerde problemen leidt, is een ander

voorbeeld. Het huidige systeem met anonieme aandeelhouders belooft bedrijven actief voor het externaliseren van kosten.

Scan om Nature & More te lezen: [QR-code](#)

Even nuchter: dit kan niet oneindig doorgaan. Nu al leven wij Nederlanders alsof we niet één aardbol maar 2,9 aardbollen hebben.⁸ We kunnen niet nog eens twee keer zo hard gaan werken, twee keer zoveel grondstoffen gebruiken, twee keer zoveel consumeren, enzovoorts. Eindeloze groei kan helemaal niet, en al helemaal niet op één planeet. Economische groei is alleen maar mogelijk doordat onze samenleving kan putten uit allerlei buffers, uit hulpbronnen: uit grondstoffen en de natuur, uit een gezonde beroepsbevolking, uit publieke voorzieningen. *Maar doordat we ons laten leiden door de kapotte rekenmachine van het nationaal inkomen, vergeten we om onze hulpbronnen te onderhouden en aan te vullen. We putten ze uit.*

De verslaving aan een groeiend nationaal inkomen houdt zichzelf in stand. De politiek kan haast niet anders dan vasthouden aan het idee dat de koek elk jaar groter moet worden. Durft een politicus te suggereren dat dat niet meer kan? Dan verhuizen hun kiezers naar iemand die gouden bergen blijft beloven, en dreigen grote bedrijven dat ze zullen vertrekken naar het buitenland.

Deze wurggreep is extra sterk doordat onze democratie al net zo korte-termijngericht is als het nationaal inkomen.⁹ Regeringen zijn niet langer dan vier jaar aan de macht, en het nationaal inkomen wordt elk kwartaal gemeten. Wil je aan de macht blijven? Zet dan in op telkens wat groei erbij; zestien kwartalen en je bent er. Wat dat ook maar mag betekenen voor 'de verre toekomst'.

Lange-termijnoplossingen en echte investeringen zijn niet populair: die betalen zich pas uit nadat je als regering weer lang en breed bent vertrokken. Ze verdienen zichzelf niet snel genoeg terug.

Van het nationaal inkomen naar het goede leven

De Nieuw-Zeelandse premier Jacinda Ardern kreeg volop lof toegezwaaid toen ze aankondigde het bruto binnenlands product niet langer als maatstaf van

⁸ Data is ontleend aan de dataset van het *Global Footprint Network*.

⁹ Zie: Stiglitz, J.E., 'GDP Is the wrong tool for measuring what matters', in: *Scientific American*, 1 augustus 2020.

succes te zien. In 2018 spoorden 238 wetenschappers de Europese Commissie aan om hetzelfde te doen en te focussen op menselijk welzijn en ecologische stabiliteit in plaats van economische groei. [..]

'Voorbij een bepaald punt, dat landen met een hoog inkomen allang gepasseerd zijn, draagt meer bbp weinig tot niets bij aan menselijke voorspoed', schrijft Hickel. Hoeveel geld een land heeft maakt veel minder uit dan hoe een land dat geld besteedt.

Investeringen in publieke diensten, zoals gezondheidszorg, onderwijs en openbaar vervoer, leveren een hoog geluksrendement op. Ook het bestrijden van ongelijkheid is een beproefd middel om het goede leven te bevorderen, toont Hickel.

Scan om De Groene Amsterdammer te lezen: [QR-code](#)

Op een rijtje: de meetlat die we nu gebruiken om te checken hoe gezond de economie is, het nationaal inkomen, is blind voor échte kosten en baten. Blind voor het leven van mens en natuur, en blind voor de lange termijn. Door een groeiend nationaal inkomen na te jagen, *no matter what*, lenen we van de toekomst. Van de jongste generatie. Die generatie botst nu al keihard aan tegen de grenzen van wat de samenleving en de natuur aankunnen. Hoe het zo ver heeft kunnen komen, dat valt goed uit te leggen; maar het is de vraag of onze kinderen en kleinkinderen daar veel begrip voor zullen hebben.

Het kan beter, met de Meetlat voor het Leven

De oude spelregel zegt dat onze economie gaat over groei, gemeten door het nationaal inkomen. Hoe ziet een nieuwe, betere spelregel eruit? Een spelregel die de economie niet richt op groei, maar op ontwikkeling? Op veerkracht en dynamiek? Hoe ziet de meest logische meetlat eruit? Wij trekken de stoute schoenen aan. Als tweede bouwsteen van een gezonde economie stellen wij een nieuw meetinstrument voor, een logisch alternatief voor het nationaal inkomen: de Meetlat voor het Leven. Een meetlat die verder kijkt, als nieuw richtsnoer voor de overheid. *Deze meetlat meet hoe het echt met ons gaat. Meet of alle mensen een leven kunnen leven dat zo vrij en gezond en betekenisvol mogelijk is. Met genoeg te besteden, zonder extreme rijkdom en zonder armoede; in harmonie met hun omgeving en hun toekomst (en dus de natuur). Deze meetlat geeft zicht op de sociale,*

ecologische en financiële draagkracht van onze samenleving.

Als we deze nieuwe meetlat invoeren kunnen we afkicken van onze groeiverslaving. Niet het nationaal inkomen als meetlat, maar het leven zelf. Met de Meetlat voor het Leven, die de ontwikkeling van mens en natuur op één zet. Klinkt goed?

Nobelprijs-winnende econoom ziet dat het beter kan

Getting the measure right – or at least a lot better – is crucially important, especially in our metrics- and performance-oriented society. If we measure the wrong thing, we will do the wrong thing. [..]

Fortunately, a variety of advances in methodology and technology have provided us with better measurement tools, and the international community has begun to embrace them. What we have accomplished so far has convinced me and many other economists of two things: first, that it is possible to construct much better measures of an economy's health. Governments can and should go well beyond GDP. Second, that there is far more work to be done.

Scan om Joseph Stiglitz te lezen: [QR-code](#)

Als we met deze brede meetlat het succes van onze overheid gaan meten, wordt gezonde ontwikkeling het doel en ontworstelen we ons aan het extreme groeidenken. Dan rekenen we verkiezingsprogramma's niet door op economische groei en platgeslagen koopkrachtplaatjes, maar kijken we naar hun echte impact op mens en natuur. Dan gaan we het gesprek aan met de financiële sector en beursgenoteerde multinationals die vastzitten in het smalle denken van 'meer is altijd beter'. Dan gaan we de politiek afrekenen op hoe het echt met ons gaat.

Het CPB, het Centraal Planbureau, stelt elk kwartaal een financieel-economische raming op waar de ministeries hun plannen en budgetten op aanpassen. Pas als die kwartaalraming wordt verrijkt met een brede meting als de Meetlat voor het Leven kunnen de ministeries, de regering en het parlement betere, meer evenwichtige plannen gaan maken.¹⁰ Stel dat de ontwikkeling van mens en natuur – *dus het herstel van de sociale, ecologische en financiële draagkracht van de samenleving* – hét

¹⁰ Zie: Wimar Bolhuis, econoom Universiteit Leiden, in: Dekker, W. en Tieleman, J., 'De economische groei herstelt wel weer. Maar het welzijn, wat doet corona daarmee?', in: *de Volkskrant*, 27 maart 2021.

doel wordt van onze overheid. En dat onze premier niet meer wil scoren op het nationaal inkomen, maar op de meest logische meetlat: de Meetlat voor het Leven. Dan draait het spel niet meer om welvaart en grote bedrijven, maar om welzijn en echte mensen. Krijgen we een premier voor de bevolking. Voor ons.

In het spoor van vrouwelijke premiers

Er zijn landen die al anders zijn gaan meten. Het boeddhistische Bhutan bijvoorbeeld staat al jaren bekend om het streven naar 'Bruto Nationaal Geluk'. Dat is zelfs opgenomen in de Bhutaanse grondwet. De laatste tijd bouwen meer landen hun beleid rond zo'n aangepaste meetlat. Nieuw-Zeeland, IJsland, Schotland en Finland trekken samen op als de *Wellbeing Economy Governments* (WEGo), in een zoektocht naar een economie die zich toelegt op méér dan het nationaal inkomen.¹¹ Het is opvallend: vier kleine landen, allemaal met een vrouwelijke premier, gaan de wereld voor.

In denktanks en TED-talks vertellen deze leiders van WEGo de wereld hoe een andere manier van kijken, een andere meetlat, hen helpt om gezonder beleid uit te werken: van het bestrijden van volksziekte nummer één (depressie) en het bevechten van klimaatveranderingen, tot het verbeteren van kinderopvang en het beschermen van kwetsbare minderheden.¹² Dat dit gedachtegoed juist nu lijkt aan te slaan kun je niet los zien van de coronacrisis, die ook politici en economen aan het denken heeft gezet: willen we na die crisis op dezelfde voet verder?¹³ De WEGo-leiders laten in elk geval zien: beleid dat zich richt op mens en natuur gaat hand in hand met een veerkrachtige en dynamische economie. In Nieuw-Zeeland bijvoorbeeld loste premier Jacinda Ardern in twee jaar tijd een indrukwekkende lijst met problemen op, zónder de staatsschuld te laten exploderen.

¹¹Zie: Ardern, J., 'Forum Insight', *World Economic Forum*, januari 2019.

¹²Zie: Sturgeon, N., 'Why governments should prioritize well-being', in: *TEDSummit*, 2019. En: 'Iceland puts well-being ahead of GDP in budget', op: *BBC News*, 3 december 2019.

¹³Zie: Tielbeke, J., 'Voorbij het doempreden', in: *De Groene Amsterdammer*, 16 december 2020.

In Nieuw-Zeeland gaat het goed met mens, natuur en geld

We have created 92,000 jobs. We have built more than 2,200 state houses. We have banned offshore speculators. We have planted 140 million trees. We have got better cancer care through radiation machines, pharomic funding and created an essential cancer agency. We have delivered cheaper doctor visits for over half a million people. We are taking mental health seriously, with mental health advisors and general practitioners and doctor's clinics across the country. We have increased minimum wage to 17.70 dollars. We have hired 2,000 more doctors and nurses. We are building more classrooms in schools, for 100,000 students. We have brought unemployment to the lowest rate in eleven years. We have got the highest increase in wages in a decade. We have helped one million Kiwis pay their bills with their winter energy payment.

Scan om Jacinda Ardern te kijken: [QR-code](#)

Over de rekenkundige uitdaging van een nieuwe, brede meetlat is door economen gelukkig al veel nagedacht. Er zijn veel ideeën voor alternatieven voor het nationaal inkomen (en voor aanvullingen daarop). Met zo'n schat aan voorwerk hoeven we onze Meetlat voor het Leven niet meer vanaf *scratch* op te bouwen. Met wat boerenverstand kun je waardevolle lessen trekken uit de inzichten én valkuilen van alternatieve meetlatten. De belangrijkste valkuil? Niet meenemen hoe het met de economie gaat. Daar gaan veel nieuwe meetlatten de mist in. Ze bestaan náást het nationaal inkomen. Zeg maar gerust: in de schaduw ervan. Daarmee zijn die meetlatten vaak niet meer dan een bliksemafleider of zoethoudertje, bedoeld voor wie bezorgd is over onze groeiverslaving. En geen oprechte poging om het oude economische systeem achter ons te laten en tot evenwichtig overheidsbeleid voor een gezonde economie te komen.¹⁴ Een gezonde meetlat, een meetlat die dingen in beweging zet, brengt de *balans* in beeld tussen mens, natuur én geld.

Een andere les is dat een nieuwe meetlat kan worden misbruikt als een mooi-weer-meetlat. Dat Bruto Nationaal Geluk van Bhutan bijvoorbeeld, is ontmaskerd als een trucje waarmee de regering ook slecht beleid wegmoffelt. De structurele vervolging van christenen¹⁵ en de grootschalige verbanning van de

¹⁴ Zie: Orbie, J., '[Waarom de duurzame ontwikkelingsdoelen de wereld niet zullen redden](#)', in: *Mondiaal Nieuws*, 12 februari 2020.

¹⁵ Zie: '[Bhutan](#)', op de *Ranglijst Christenvervolging*, *Open Doers*, 2021.

Lhotshampa¹⁶ worden door het Bruto Nationaal Geluk genegeerd. Regeringen kunnen makkelijk goochelen met cijfers uit geluksenquêtes.¹⁷

Kapitaal is meer dan centen

Voor we je de meest logische meetlat laten zien, een uitstapje naar het begrip *kapitaal*. Dat begrip staat voor een 'waardevolle nuttige buffer'. Het nationaal inkomen ziet alleen ons geld, en alles wat geld oplevert, als ons kapitaal. En laat alle andere waardevolle buffers buiten beschouwing. Die smalle benadering heeft tientallen jaren *voor ons* bepaald wat waarde heeft (geld) en wat niet (de rest). Maar als je kapitaal breder ziet, als *alle* waardevolle hulpbronnen waar wij met elkaar in de ontwikkeling van mens en natuur van kunnen profiteren, dan zijn onze centen zeker niet het enige kapitaal dat we hebben.

Robert Kennedy – de broer van – zei ooit: "Het nationaal inkomen meet alles, behalve dat wat het leven de moeite waard maakt." Als je even langs die lijn denkt, gaat een nieuwe meetlat over de vraag wat de waardevolle dingen zijn die het nationaal inkomen *niet* meet. Welke vormen van waardevol kapitaal bestaan er *náást* financieel kapitaal en zouden we dus *óók* moeten koesteren en meten?

Alles, behalve dat wat het leven de moeite waard maakt

Het bruto binnenlands product zorgt niet voor de gezondheid van onze kinderen, de kwaliteit van hun opleiding, of hun speelplezier. Het omvat niet de schoonheid van onze poëzie, of de kracht van onze huwelijken, de intelligentie van ons openbare debat, of de integriteit van onze ambtenaren. Het meet ons verstand noch onze moed, onze wijsheid noch wat we leren, onze compassie noch onze toewijding aan ons land. Het meet kortom alles, behalve dat wat het leven de moeite waard maakt.

Scan om Robert F. Kennedy te kijken: [QR-code](#)

Die vraag begint bij de essentie van wat de economie is: een huishouding. In je eigen huishouden wil je waarschijnlijk dat je financieel kapitaal groeit, tot op zekere hoogte. In ieder geval zoveel dat jij en je familie een prettig leven kunnen

¹⁶ Zie: Mørch, M., '[Bhutan's Dark Secret: The Lhotshampa Expulsion](#)', in: *The Diplomat*, 21 september 2016.

¹⁷ Zie: Swennen, G., '[Waarom Bhutan minder happy is dan het lijkt](#)', in: *Vox*, 28 december 2017.

leiden. Maar het kan niet oneindig door blijven groeien. Dat vraagt teveel van je. Er zit een grens aan de hoeveelheid werk, opleidingen, promoties en ook spullen die je aankunt. Al snel ervaar je dat het erom gaat dat jouw financieel kapitaal en allerlei andere vormen van kapitaal, ándere bronnen van waarde, met elkaar in balans zijn. Wat je dus niet wilt: heel veel geld op de bank, maar geen vrije tijd. Of: drie huizen, maar je relaties kwijt doordat die huizen teveel aandacht opeisen. Een rijk leven gaat over zoveel meer dan geld en bezit.

Als het gaat om deze balans dan verschilt een samenleving niet van jouw huishouden. Het gaat goed met een samenleving als de verschillende vormen van kapitaal met elkaar in balans zijn (en *blijven*: dus niet worden uitgeput). Het nationaal inkomen gaat daar natuurlijk flink de mist in.

Voorkomen is goedkoper dan genezen

De natuur moet je zien als een kapitaal, zoals machines of arbeidskrachten, stelt de zogeheten *Dasgupta Review*. Dat kapitaal is per persoon met bijna 40 procent afgenomen tussen 1992 en 2014. Inmiddels heeft de mensheid ongeveer 1,6 aardbollen nodig om de huidige levensstandaarden op peil te houden. Zo kan dat niet lang doorgaan. Er zijn al ecosystemen die zodanig verwoest zijn dat ze niet meer te herstellen zijn, zoals koraalriffen en regenwouden. Voorkomen dat dit gebeurt is veel goedkoper dan afwachten, helpt de klimaatdoelen te bereiken en is goed voor de gezondheid, stelt het rapport.

Scan om Trouw te lezen: [QR-code](#)

Kapitaal breder zien dan centen alleen is geen nieuwigheid. De Franse socioloog Pierre Bourdieu schreef al in 1979 dat kapitaal meer is dan geld. Hij maakte onderscheid tussen economisch, sociaal en cultureel kapitaal.¹⁸ Dit soort denken inspireerde Prins Charles om na de economische crisis van 2008 een groep internationale megabedrijven en investeerders uit te dagen: hoe kunnen bedrijven zicht krijgen op allerlei vormen van waarde die je als bedrijf voortbrengt, niet alleen de financiële waarde? Samen met topaccountants en wetenschappers werkten ze een nieuwe manier van kijken uit. Deze methode, die ze *Integrated Reporting* noemden, gaat uit van zes vormen van waarde: financieel kapitaal,

¹⁸ Zie: Bourdieu, P., *La Distinction. Critique sociale du jugement*, Parijs, 1979.

tastbaar kapitaal, intellectueel kapitaal, menselijk kapitaal, natuurlijk kapitaal en sociaal kapitaal.¹⁹ Het idee is dat het goed gaat met een bedrijf als al deze 'Six Capitals' zich kunnen ontwikkelen en met elkaar in balans zijn. De methode is omarmd door meer dan 2500 bedrijven in 70 landen.

Kun je dat idee ook loslaten op de samenleving? En dus op een nieuwe meetlat voor die samenleving?

Diane Coyle, hoogleraar aan de Universiteit van Cambridge, denkt van wel. Het nationaal inkomen laat zien hoeveel geld alle economische transacties opleveren, niet wat die transacties bijdragen aan (of vragen van) het welzijn, de natuur, de verdeling van rijkdom en noem maar op. Daarom stelde Coyle in 2017 voor om niet de economische transacties in een samenleving te meten, maar hoe die transacties uitwerken op deze Six Capitals. Niet consumptie als maatstaf, maar de waardevolle kapitaalsoorten die de bevolking nu en in de toekomst nodig heeft om te leven. Of scherper: de mate waarin die bevolking tóegang heeft en houdt tot die kapitaalsoorten. Om met voldoening het zinvolle leven te kunnen leiden dat ze zelf willen, met alles wat ze daarbij nodig hebben. Een baanbrekend idee. En het eerste rapport van Coyle laat alvast zien hoe we natuurlijk kapitaal en sociaal kapitaal kunnen gaan meten.²⁰

Het verleden blijkt er heel anders uit te zien

What the state does not see, because of the absence of statistics, is invisible in policy making. Statistically invisible phenomena do not feature in political debate until they become unsustainable. [..]

GDP never pretended to be a measure of economic welfare. In practice, however, it very much is used as one. So we should not be surprised that GDP did a bad job of measuring progress. [..] The long-term alternative we propose, motivated by the range of assets needed to maximise individuals' capabilities to lead the life they would like to lead, would have told a different story about the recent past.

Scan om Diane Coyle te lezen: [QR-code](#)

¹⁹ Zie: 'Why? The need for change', op: integratedreporting.org.

²⁰ Zie: Zenghelis, D. e.a., *Valuing Wealth, Building Prosperity, Wealth Economy Project first year report to LetterOne*, 2020.

Dat natuurlijk kapitaal, dat is trouwens wel een héél grote vergaarbak van verschillende soorten natuurlijke hulpbronnen bij elkaar. Het bestaat eigenlijk uit drie verschillende soorten kapitaal: de aarde zelf (het geologisch kapitaal); de natuur op die aarde (het levend kapitaal); en het klimaat op die aarde (het meteorologisch kapitaal).

Op zoek naar de meest waardevolle 'bezittingen' waar we in onze ontwikkeling gebruik van maken, míssen wij in de Six Capitals ook nog een belangrijke vorm van kapitaal. De samenleving put in haar ontwikkeling uit nog iets anders: de publieke voorzieningen die we hebben opgebouwd. De gezondheidszorg, het onderwijs, de openbare veiligheid. De coronacrisis heeft weer scherp laten zien hoe groot de waarde is van die faciliteiten; en de economie kan pas draaien als ze op orde zijn. Vandaar dat wij onze Meetlat voor het Leven, eigenzinnig als wij zijn, uitbreiden met een nieuwe vorm van kapitaal: *publiek kapitaal*.

Negen waardevolle kapitaalsoorten

Dit zijn ze dan op een rijtje (tromgeroffel), de negen kapitaalsoorten die met elkaar de Meetlat voor het Leven maken:

1. De financiële draagkracht van onze samenleving wordt bepaald door:

- **ONS GELD:** het financieel kapitaal. Alle financiële tegoeden, aandelen, leningen, pensioenen, reserves en voorraden in onze samenleving – na aftrek van schulden en toekomstige verplichtingen zoals de AOW. Let op, dit is dus iets anders dan het nationaal inkomen (het geld dat in een jaar rondgaat).
- **ONS MATERIEEL:** het tastbare kapitaal. Alle gebouwen, inventaris, land, dijken, wegen, spoorwegen, (lucht)havens, rioleringen, energienetten en andere tastbare én digitale infrastructuur, voertuigen, machines, computers met hun software en alle waardevolle data in onze samenleving – na aftrek van achterstallig onderhoud.
- **ONZE KENNIS:** het intellectueel kapitaal. Alle collectieve kennis en inzichten, wetenschap, filosofieën, zienswijzen en strategieën, protocollen en procedures, patenten en copyrights in onze samenleving.

2. De ecologische draagkracht van onze samenleving wordt bepaald door:

- **ONZE AARDE:** het geologisch kapitaal. Alle delfstoffen zoals metaalertsen en fossiele brandstoffen, het landschap, een vitale bodem, water en schone lucht.
- **ONZE NATUUR:** het levend kapitaal. Alle bomen, planten en dieren, in hun diversiteit en hoeveelheid, in Nederland en wereldwijd.
- **ONS KLIMAAT:** het meteorologisch kapitaal. Alle weersomstandigheden: een prettig en veilig klimaat voor mens en natuur, zonder grote veranderingen.

3. De sociale draagkracht van onze samenleving wordt bepaald door:

- **ONZE MENSEN:** het menselijk kapitaal. Alle persoonlijke vaardigheden, kennis en kunde, vakmanschap, talenten, ervaring, gezondheid, creativiteit, motivatie, leiderschap, productiviteit, persoonlijke waarden en normen, betrokkenheid, wijsheid, geluk, zingeving, dankbaarheid, liefde en levensovertuiging in onze samenleving.
- **ONZE BINDING:** het sociaal kapitaal. Alle familieverbanden, vriendschappen, verenigingen, gemeenschappen, netwerken, genootschappen, charitatieve instellingen, gedeelde waarden en normen, vertrouwen, samenwerking en verbinding in onze samenleving.
- **ONZE FACILITEITEN:** het publiek kapitaal. Alle gezondheidszorg, scholen en universiteiten, sociale instellingen, ouderenzorg, overheden, democratie en vrijheid, wetten, politie, gerechtelijke instanties, brandweer, defensie, bibliotheken, kunst en cultuur, musea, openbaar vervoer en verdere publieke voorzieningen en instellingen in onze samenleving.

Wat een rijkdom, als je dit zo bij elkaar ziet staan. Toch? Wat een overvloed aan buffers, aan hulpbronnen. Wat belangrijk om goed voor dit alles te zorgen, om er in te blijven investeren: zoals je voor een kip met gouden eieren zou zorgen. Daar kunnen de drie gezonde grenzen voor onze economie bij helpen die we als eerste bouwsteen lieten zien: *Elkaar Helpen* en *Eerlijk Delen* en *Niks Opmaken*.

Een heel dashboard aan indicatoren

I think it's time to choose a higher ambition, a far bigger one, because humanity's 21st century challenge is clear: to meet the needs of all people within the means of this extraordinary, unique, living planet so that we and the rest of nature can thrive. Progress on this goal isn't going to be measured with the metric of money. We need a dashboard of indicators.

Scan om Kate Raworth te kijken: [QR-code](#)

Het meten van de ontwikkeling en balans van deze 'Nine Capitals' van de Meetlat voor het Leven gaat heel andere inzichten en uitkomsten geven. Doordat de aandacht verschuift, van consumptie vandaag naar blijvende overvloed. Volgens het nationaal inkomen was het kappen van het Amazone-regenwoud *winst*. Volgens de Meetlat voor het Leven is dat tegelijk ook *verlies* van natuurlijk kapitaal. En van sociaal kapitaal, want de lokale leefgemeenschap is vaak de dupe van de kap. Voor het nationaal inkomen had mantelzorg en vrijwilligerswerk geen waarde. Zoek liever een baan! Maar volgens de Meetlat voor het Leven is het gewoon *winst*, in termen van menselijk kapitaal (je verrijkt het leven van een ander) en sociaal kapitaal (je helpt je lokale sportkluppie). Volgens het nationaal inkomen stond toenemende ongelijkheid gelijk aan *winst* zolang de totale geldstapel er groter van werd. Volgens de Meetlat voor het Leven wordt ongelijkheid *verlies* zodra een scheve verdeling van inkomen of rijkdom de samenleving berooft van menselijke of sociale waarde.

En zo kunnen we nog wel even doorgaan. De *bottomline* is dat de meest logische meetlat alle kosten en baten meetelt in het huishoudboekje van onze samenleving. Waar het oude systeem draaide om geldstromen, kijkt de nieuwe meetlat naar de waardevolle buffers die het leven dienen en onze economie veerkracht en dynamiek geven. Dit nieuwe systeem kijkt naar balans. Zoals je als mens een rijker leven leidt als je lichamelijk, geestelijk en sociaal in balans bent, zo is ook een samenleving pas écht rijk als die in balans is. In dit nieuwe systeem komen politici niet meer weg met *cherrypicking* of *greenwashing*. Het systeem dwingt hen om te kijken naar de lange termijn en naar de samenleving als geheel: het totaalplaatje van mens, natuur en geld. Bedrijven zien dit en stemmen hun plannen af op dit nieuwe spel, omdat ze willen profiteren van nieuwe kansen en willen voorkomen dat ze worden afgeremd.

Schoner, maar niet schoon genoeg

Wij groeien nog steeds ten koste van de natuur, wij lenen van de aarde maar betalen niet terug. Als wij dit ecologisch tekort zouden uitdrukken in geld komen we op een bedrag van 35 procent: vele malen groter dan het financieel tekort.

Scan om Jan Rotmans te lezen: [QR-code](#)

(Trouwens, ook ons houdt de Meetlat voor het Leven in de rest van dit boek bij de les. Dit grote plaatje raken we niet kwijt; je bent er nog niet vanaf. En je zult inspirerende voorbeelden gaan zien, bijvoorbeeld van bedrijven die proberen om zo breed mogelijk te scoren, niet alleen op financieel kapitaal.)

Valt dit allemaal te meten?

Het meten van financiële tegoeden of het aantal planten- en diersoorten is niet heel ingewikkeld. Veel andere dingen die binnen de Nine Capitals meetellen zijn minder makkelijk te meten. Maar met doordachte enquêtes en indirecte meetmethoden kom je heel ver, zoals bijvoorbeeld de methodieken die worden gepubliceerd door het Nederlandse 'Impact Institute' ook laten zien. Waarbij vooral ook geldt dat een goede schatting al heel wat beter is dan niets – zolang de methodiek maar openbaar is en doorlopend kan worden verbeterd.

Wat ook nodig is binnen elke kapitaal soort, is het toekennen van een gewicht aan alle dingen die daarin meetellen. Zo kun je er bijvoorbeeld voor kiezen om binnen het geologisch kapitaal (onze aarde), de kwaliteit van het landschap harder te laten meetellen dan de luchtkwaliteit. Of andersom. Wetenschappers kunnen daar verhit over discussiëren: wat geeft een beter beeld van ons kapitaal? Ons voorstel is eenvoudig: we kunnen de bevolking elke paar jaar vragen om zich hierover uit te spreken. Bijvoorbeeld in een online enquête, waarin elke burger honderd punten mag verdelen over alle dingen die meetellen. Zo bepalen we met elkaar met welke 'lens' we willen kijken naar de ontwikkeling van de kapitaalsoorten.

Het meten van negen kapitaalsoorten brengt natuurlijk een flinke databerg met zich mee. Ook omdat je veel uitkomsten die nu al worden gemeten, zoals de werkgelegenheid of het verbruik van grondstoffen, moet gaan vertalen naar de opbouw of afbraak van kapitaal. Gelukkig weten we in onze informatiemaatschappij wel raad met zo'n databerg. En het is geen onbekend terrein. Zo heeft het CBS al ervaring met de Monitor Brede Welvaart.²¹ De drie planbureaus van de overheid willen die jaarlijkse monitor stukje bij beetje gaan uitbreiden tot een bredere meetlat: de Kernset Indicatoren Brede Welvaart.²² En de Tweede Kamer heeft de regering net deze maand opgeroepen om in het opleidingsaanbod voor rijksambtenaren plek in te ruimen voor het meten van brede welvaart.

Maar het belangrijkste: het verdringen van het nationaal inkomen draait niet om mooie rapporten. Het vraagt vooral om een heel andere manier van werken. Het Centraal Planbureau, dat naar geld kijkt, moet minder invloed krijgen – om ruimte te maken voor het Sociaal en Cultureel Planbureau dat naar de mens kijkt, en het Planbureau voor de Leefomgeving dat naar de natuur kijkt. En de planbureaus moeten niet alleen maar indicatoren willen toevoegen, ze moeten gaan denken in termen van balans – het economische Centraal Planbureau voorop.

Een jaarlijks rapport is niet genoeg

Zo'n kernset is mooi, zegt Wimar Bolhuis, maar gaat weinig doen zolang het niet steevast onderdeel is van beleidsdocumenten. 'Eén keer per jaar een rapport is niet genoeg. Het CPB levert vier keer per jaar een financieel-economische raming aan, de ministeries bouwen daarop hun budgetten. Pas als je daar ook vaste kerncijfers over milieu en sociale factoren in laat meelopen, naast koopkracht en werkloosheid, zul je zien dat politici en ambtenaren zich hiernaar gaan gedragen.'

Scan om Wimar Bolhuis te lezen: [QR-code](#)

De politiek moet de metingen niet zien als uitkomsten achteraf, maar de Meetlat voor het Leven inbouwen in de politieke besluitvorming. Dat lukt alleen als Algemene Zaken, het ministerie van de minister-president, voor de meetlat

²¹ Zie: *Monitor Brede Welvaart & de Sustainable Development Goals 2020*, CBS, 20 mei 2020.

²² Zie: *Plan van-aanpak CPB-PBL-SCP Verankering Brede Welvaarts-denken in begrotingssystematiek van Kabinet en Kamer*, 8 februari 2021.

verantwoordelijk wordt. Kijk weer naar Nieuw-Zeeland: daar moeten ministers die geld willen uitgeven, laten zien hoe hun plan gaat uitwerken op het brede welzijn vandaag én morgen. Een individuele kapitaalsoort kan het nog zo goed doen, als-ie de balans verstoort gaat het feest niet door. Een economie waarin geen van de kapitaalsoorten achteruit gaat: dát zou nog eens een groeieconomie zijn...

En zo ziet onze Meetlat eruit

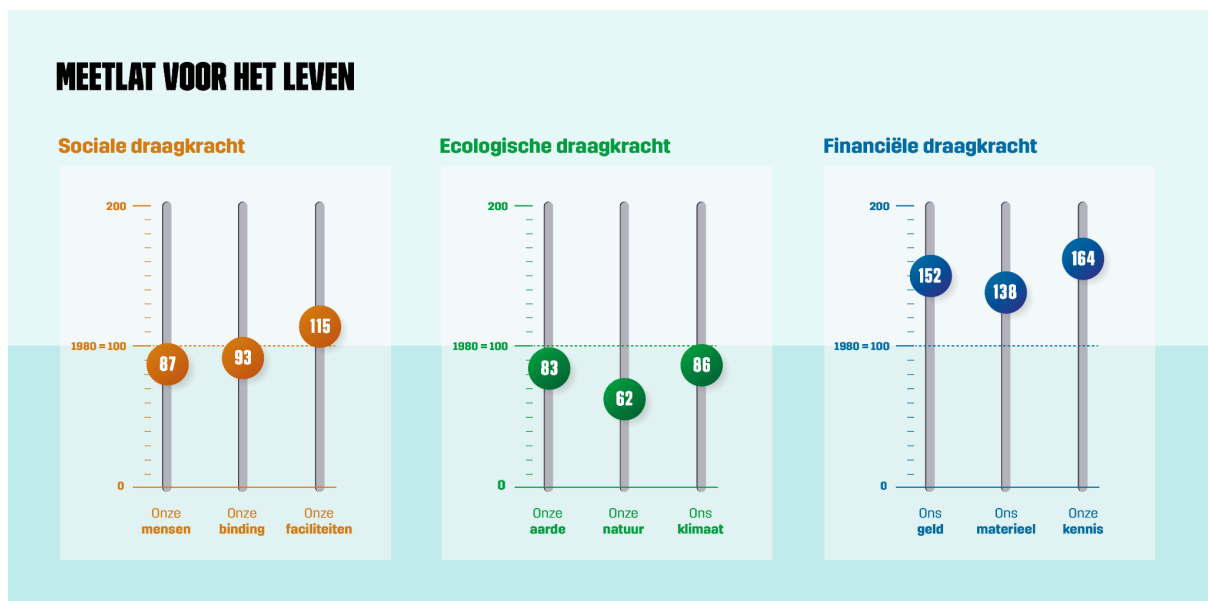
Die nieuwslezer van hiervoor, die zegt niet zómaar dat de economie het afgelopen jaar met twee procent is gegroeid. Wij staren ons graag blind op procenten, doordat het groeidenken onze aandacht naar de korte termijn trekt: hoe gaat het met de groei? Lekker overzichtelijk. Maar het herstellen en vergroten van de draagkracht van de samenleving vraagt een ander perspectief. Een lange adem. De economie verander je nu eenmaal niet van vandaag op morgen, maar stap voor stap.

Economie gaat over hoe wij kunnen werken en samenwerken. In de vorige eeuw zijn we die economie gaan versmallen tot een economische machine voor de groeiende rijkdom van steeds minder mensen, ten koste van de natuur. Tot 1970 vertaalde de economische groei zich in een beter leven, zagen we in de bouwsteen DRIE GEZONDE GRENZEN. De vrije-markteconomie ging nog hand in hand met welzijn. Maar vanaf 1980 werd dat verband doorbroken. Dat jaartal is het begin van een nieuw tijdperk, het neoliberale tijdperk, waarin er van alles is gekanteld in de samenleving. Het neoliberalisme beloofde ons een gouden toekomst, maar daar is niet zoveel van terechtgekomen. Ja, er is wel veel veranderd – maar alleen een klein clubje Dagobert Ducks heeft daar écht van geprofiteerd. De rest van ons heeft het nu niet veel beter dan toen. En de natuur al helemaal niet.

Daarom kijkt de Meetlat voor het Leven niet met hoeveel procenten de Nine Capitals zijn veranderd in vergelijking met het afgelopen jaar (of het vorige kwartaal). Dan mis je het grote plaatje. Het is logischer om te kijken naar de omvang van de Nine Capitals in vergelijking met 1980. Levert minder flitsende *oneliners* op – maar laat beter zien hoe het staat met de balans tussen mens, natuur

en geld. Dát beeld geeft richting aan beleid en spelregels die zorgen voor meer balans. Om met elkaar het grootste gat te gaan dichten, tussen de rijken en de armen en tussen de rijken en de natuur.

Het beeld van vandaag zou er zomaar uit kunnen zien zoals hieronder. In dat beeld staat een waarde van 100 voor de omvang die een kapitaalsoort in 1980 had. Dus: staat een kapitaalsoort nu op 200, dan is de omvang sinds 1980 verdubbeld. En 50 betekent dat de omvang is gehalveerd. Let op, de getallen die je ziet hebben we voor nu zelf geprikt. Ze zeggen meer over ons buikgevoel dan over de werkelijkheid. We kijken of we een stichting op poten kunnen zetten die de Meetlat voor het Leven echt gaat laten doorrekenen, een paar keer per jaar. Zodat we met elkaar kunnen gaan volgen hoe Nederland ervoor staat. Zou mooi voer voor politici en journalisten zijn.

Doorpakken naar dynamiek en veerkracht

De Meetlat voor het Leven is niet voor of tegen economische groei. Dat gaat verbindend werken in de economische discussies die grondig zijn vastgelopen. Aanhangers van *greengrowth* vinden dat de groei van productie en consumptie, als we maar genoeg vergroenen, gewoon door kan gaan. Ze zijn er van overtuigd dat

nieuwe technieken en uitvindingen ervoor gaan zorgen dat we weer binnen de grenzen komen van wat onze planeet aankan.^{23 24} Daar tegenover geloven supporters van *degrowth* dat de economie móet krimpen. Dat we keihard moeten 'consuminderen' om de planeet te redden; al was het maar om arme landen hun eigen eerlijke groeiruimte richting het bestaansminimum te geven.²⁵ Je ziet dat beide groepen gevangen zitten in economisch denken. Maar de hoeveelheid geld die in de economie rondgaat verdient die aandacht helemaal niet. We moeten de omvang van de economie niet als vertrekpunt kiezen, die is een uitkomst. Gaat in de praktijk wel blijken. Neem bijvoorbeeld de omslag van aardolie naar groene energie. Die levert veel nieuwe banen en fabrieken op, en kost andere banen en fabrieken de kop. Het doel is niet om hierdoor meer of juist minder geld te gaan verdienen; het doel is om snel van de aardolie af te komen. De omvang van de economie is een uitkomst. Als je die omvang voorop stelt, dan kom je niet uit bij de beste oplossingen.

Met de Meetlat voor het Leven is het belangrijker wáár het geld aan wordt uitgegeven en of dat met succes gebeurt, dan hoevéél geld er wordt uitgegeven. Soms zal er meer geld in de economie rondgaan en soms minder; dat is geen doel maar een uitkomst. Geen *greengrowth* en geen *degrowth* dus, maar *agrowth*. Dit woord van de Nederlandse econoom Jeroen van den Bergh kijkt neutraal naar economische groei. Hij laat zien dat *greengrowth* en *degrowth* alleen maar afleiden: zowel groei doelstellingen als krimp doelstellingen leveren minder welzijn op dan mogelijk is als je je niet richt op groei of krimp.²⁶ Groei is geen reden voor een feestje of voor kramp, zolang de economie veerkrachtig en dynamisch genoeg is om te ondersteunen wat er echt toe doet. Als we dát voor ogen houden kan de sociale, ecologische en financiële draagkracht van onze samenleving zich herstellen, en komt er blijvende ruimte voor gezonde ontwikkeling.

²³ Zie: Rutte, M., *Pamflet van een optimist. Naar een moderne economie: een Groen Rechtse toepassing op energie*, Den Haag, 17 november 2008. En: Roelofsen, O., e.a., *Versnellen van de energietransitie: kostbaar of kansrijk? Een gedachten-experiment voor Nederland*, McKinsey & Company, 2016.

²⁴ Zie: Hickel, J. en Kallis, G., 'Is Green growth possible?' in: *New Political Economy*, April 2019 (p. 1-18).

²⁵ Zie: Meadows, D., e.a., *The Limits to Growth. A Report for the Club of Rome's Project on the Predicament of Mankind*, New York, 1972.

²⁶ Zie: Bergh, J. van den, 'Green Agrowth as a Third Option: Removing the GDP-Growth Constraint on Human Progress', in: *WWWforEurope* (nummer 19), december 2014.

We hoeven dus niet terug naar 1980. Sindsdien is er óók heel veel verbeterd. Kijk alleen al naar onze kennis en technologische vooruitgang. Of naar het verbruik van grondstoffen; het lijkt erop dat wij Nederlanders de aarde minder snel uitputten, doordat we efficiënter zijn gaan werken en – gedwongen door schaarste – grondstoffen steeds meer hergebruiken. En zo valt er veel meer positiefs op te noemen.

Aangejaagd door de Meetlat voor het Leven kan Nederland een voorbeeldland worden. Die kans voelt óók als een verantwoordelijkheid, omdat wij een van de rijkste landen ter wereld zijn, met een compacte economie. Onze economie is wendbaar. Grotere of armere landen zijn niet in staat om voorop te gaan. Wij wel. Dat gaat niet over linkse of rechtse politiek, maar over de wil om uitdagingen aan te gaan en problemen op te lossen. Vanuit een praktische instelling, gedreven door een nuchtere kijk op de menselijke maat. Ook in de kabinetten van de vooruitstrevende WEGo-landen zie je politieke partijen van allerlei kleur: links en rechts, progressief en conservatief.

Met Nederland over de dam zullen er meer schapen volgen. Zeker als de VN haar historische verantwoordelijkheid neemt door nu het nationaal inkomen weer failliet te verklaren, en te gaan staan voor een gezonde meetlat als nieuwe richtlijn. De mensheid viel ooit voor het nationaal inkomen omdat een diepe recessie en een wereldoorlog daarom vroegen. In onze tijd is de ene crisis nog niet voorbij of de volgende dient zich aan; de hoogste tijd dus voor een logische meetlat voor *deze* tijd.

De invoering brengt natuurlijk heel wat met zich mee. In de tussentijd kan de overheid de bruikbaarheid van het nationaal inkomen alvast *overnight* vergroten door daarin de inkomsten van de 10% meestverdienenden simpelweg niet meer mee te tellen. Die top-10% trekt het beeld compleet scheef, door de oplopende topinkomens en de grote verdiensten op bezit. Daardoor zien we niet meer hoe het met de andere negentig procent gaat. Wat een statement zou dat zijn: het eerste rijke land dat de rijken niet meer voorop stelt.

Samenvatting van deze bouwsteen

Vóór alles kijkt onze overheid naar de groei van het 'nationaal inkomen', de optelsom van wat we met elkaar verdienen. Dit inkomen (of het vergelijkbare 'bbp') is simpelweg de hoeveelheid geld die rondgaat in de economie. Dat is een domme meetlat, die blind is voor échte kosten en baten. Blind voor het leven van mens en natuur, en blind voor de lange termijn.

Door een groeiend nationaal inkomen na te jagen, *no matter what*, hebben we geen oog voor de échte gezondheid van onze economie: haar veerkracht en dynamiek. Zo raakten we verslaafd aan groei en gingen we lenen van de toekomst.

Dat kan slimmer. De Meetlat voor het Leven – gemeten door onze ervaren planbureaus, onder de hoede van Algemene Zaken – is het logische alternatief voor het nationaal inkomen. Een meetlat die niet alleen kijkt naar centen, maar zicht geeft op de draagkracht van de samenleving. Dat doet deze nieuwe meetlat door de balans te laten zien tussen negen kapitaalsoorten (afgezet tegen 1980). Dat zijn alle waardevolle hulpbronnen waar de ontwikkeling van mens en natuur van kan profiteren:

- onze sociale draagkracht: *onze mensen, onze binding, onze faciliteiten*
- onze ecologische draagkracht: *onze aarde, onze natuur, ons klimaat*
- onze financiële draagkracht: *ons geld, ons materieel, onze kennis*

Aangejaagd door de Meetlat voor het Leven kan Nederland een voorbeeldland worden, met een gezonde economie die de ontwikkeling van mens en natuur op één zet.

Spelregels oude economie:

- De groei van de economie is het doel van het spel.
- Die groei wordt gemeten met het nationaal inkomen.
- De kerntaak van de overheid is om dat inkomen te laten groeien.
- Hoe meer we produceren en consumeren, hoe beter het is.
- Een scheve verdeling van inkomen of rijkdom maakt niet uit, als we maar groeien. De welvaart zal ook wel doordruppelen naar de gewone man.

Spelregels nieuwe economie:

- De sociale, ecologische en financiële draagkracht van de samenleving herstellen en vergroten: dát is het doel van het spel.
- Die draagkracht meten we met de Meetlat voor het Leven, door te kijken naar de balans en ontwikkeling van negen waardevolle kapitaalsoorten.
- Blijvende ruimte voor ontwikkeling vraagt om een gelijkmatige verdeling van inkomen en rijkdom.
- De meetlat van het nationaal inkomen kan nog een paar jaar mee als we de verdiensten van de top-10% daar niet meer in meetellen.